

Osmanlı Hanedan Vakıflarında 'Vekalet Sorunu'

Kayhan Orbay

Osmanlı hanedanına ait hayır kurumları, müvekkilin bazı karar alma yetkilerini vekile devrettiği ve müvekkil ile vekil arasında bir bilgi asimetrisinin ortaya çıktığı hiyerarşik kurumlarda ortak olan bir soruna sahiptir. Vakıf kurumları söz konusu olduğunda, kurucu (vâkîf) veya halefi müvekkil, mütevellî ise vekil konumundadır. Bu vekâlet ilişkisi, mütevellî ile vakfın kâtibi, vekilharcı, kiler katibi ve diğer çalışanları arasındaki hiyerarşik merdivende tekrarlanır.

Ekonominin müvekkil-vekil teorisi, batı literatüründe tarihi kurumlara uygulanmıştır. Bu teori, vakıf kurumlarının daha iyi anlaşılması için de bir bakış açısı ve uygun bir kavramsal çerçeve getirebilir.

Vekâlet teorisinde müvekkil, vekâlet sorununu çözmek için bir kontrol ve izleme mekanizması ile bir teşvik sistemi tasarlar. Böylece müvekkil, bilgi asimetrisini azaltır ve vekilin müvekkilin çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlar. Vakıflarda, katı bir metin olarak formüle edilen ve kadılar gözetiminde uygulanan vakfiye, vekillerin davranışlarını kontrol etmek için alınan ilk önlemdir. Mütevellîlerin ve vakıf çalışanlarının prestijli konumu, yüksek maaş ödemeleri ve başarılı mütevellîler için terfi fırsatları, müvekkil ve vekilin çıkarlarını aynı hizaya getirmeye yönelik teşviklerden bazılarıdır. Bu nedenle, hanedan vakıflarının bir performans ölçüm sistemi geliştirmeleri gerekmektedir. Bir kontrol ve izleme sisteminin yanı sıra bir performans değerlendirmesi için en etkili araç muhasebe denetimidir. Bu nedenle, hanedan vakıfları bir dizi hesap defteri tutmuş ve bunları nezaret makamlarına sunmuştur. Nezaret makamının uzman katipleri, müfettişler ve yolsuzluk yapanlara karşı uygulanan yaptırımlar sistemi desteklemiş ve vekalet sorununu hafifletmiştir.

Bu tebliğ, vekâlet sorununu Osmanlı hanedan vakıfları bağlamında tanımlamakta ve vakfiyeler ile çeşitli vakıf hesap defterlerini kullanarak vakıflardaki kontrol, izleme, teşvik ve yaptırım mekanizmalarını ortaya koymaktadır. Böylece, vakfiyenin, kadıların, muhasebe ve sair kayıt evrakının, müfettişlerin ve vakıflardaki birçok idari uygulamanın işlevlerini müvekkil-vekil teorisi çerçevesinden açıklamaktadır.